

قربانی به مثابه شیوه شکرگزاری در عهدین و قرآن

فاطمه گودرزی^۱

محسن احتشامی نیا^۲

بخشعلی قنبری^۳

چکیده

«قربانی» به مثابه شکرگزاری منحصر به ادیان ابراهیمی نبوده بلکه امری عام و مرسوم در میان ادیان الاهی و غیرالاهی بوده و همواره به عنوان آیینی مهم در همه ادیان وجود داشته. پیروان این ادیان از طریق قربانی کردن، احترام و شکر خود را نسبت به خدا ابراز می کردند و عقیده داشتند که تنها خدا، سرور همه و سرچشمه واقعی مقام دنیا و شایسته سپاسگزاری است. این پژوهش نشان داد که در یهودیت قربانی عبادتی مستقل و مهم محسوب می شود. چنانچه تنخ قربانی را اولین عبادت و قربانگاه را اولین عبادتگاه معرفی می نماید. در مسیحیت و عهد جدید قربانی منسوخ شده و قربانی با فداکاری عیسی مسیح مصادف می شود. به طوری که او هم قربانی، هم قربانگاه و هم قربانی کننده شمرده می شود. اسلام قربانی را ضمن مناسک حج و یکی از اعمال واجب و برای غیرحاجیان امری مستحب برای شکرگزاری اعلام می کند. مهم ترین تفاوت عهدین و قرآن در قربانی تفاوت در نوع نگاه به قربانی است.

واژگان کلیدی

قربانی، شکر، خدا، قرآن، عهدین.

۱. دانشجوی دکتری، گروه علوم قرآن و حدیث، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

Email: fatemehgoodarzi61@gmail.com

۲. دانشیار، گروه علوم قرآن و حدیث، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)

Email: m.ehteshaminia@yahoo.com

۳. دانشیار، گروه فلسفه، ادیان و عرفان، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

Email: bak.qanbary@iauctb.ac.ir

پذیرش نهایی: ۱۴۰۴/۶/۲۷

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۴/۱

طرح مسأله

بشر ابتدایی همواره سعی بر این داشته که به طریقی قوای غیبی و نیروهای موجود در طبیعت همچون (رعدوبرق، آتش فشان، طوفان و...) و ارواح را مسخر خویش نموده و آنان را به نفع خویش بگمارد. لکن به زودی دریافت که این امر محال است؛ لذا با اظهار عجز و ناتوانی در مقابل آنها، آنان را به انجام مقصود و امور خود ترغیب می‌نمود. این مسأله زمینه بروز اعمال و افعالی شد که از آن تعبیر به مناسک مذهبی شد که نخست به صورت تقدیم هدایا و اعطای تحفه‌ها از جمله «قربانی» بود. به هر صورت، آیین قربانی به تدریج و به مرور زمان تکامل یافت و با مناسک خاصی همچون خواندن ادعیه و مناجات در مکان مخصوص مانند معابد و مقابر مقدس انجام می‌شد و برای اینکه این امور از روی قاعده و به نحو احسن انجام گیرد نیاز بود کسانی همچون رئیس خانواده یا قبیله و بامرو زمان توسط طبقه خاصی چون کاهنان و روحانیان صورت گیرد. اساسی‌ترین و قدیمی‌ترین رسم عبادت قوم عبرانی هم تقدیم قربانی از حیوانات اهلی برای خدایان و ارواح مقدس بود. ابتدا این مراسم در کوه‌ها و اطراف صخره‌ها انجام می‌شد. مردم با آمدن حضرت موسی (ع) مناسک خود را در چادرها که تورات آن را خیمه عهد می‌خواند برپا می‌کردند. این خیمه‌ها به عنوان مراکز دینی قوم عبرانی محسوب می‌شد. علاوه بر مکان آیین قربانی به عنوان محل تجمع قوم در ایام مقدس و جشن‌های دینی بود. با تدوین تنخ نحوه برگزاری آیین قربانی شکل نوینی به خود گرفت و علل و انگیزه‌های انجام این عمل دینی هم بیان شد و شکرگزاری به درگاه خدا یکی از مهم‌ترین انگیزه‌های عمل قربانی شد.

همین وضعیت کم‌وبیش البته به‌طور کم‌رنگ در عهد جدید هم مطرح شد. بخش وسیعی از شریعت مکتوب در مسیحیت هم به‌عنوان ماده قربانی و هم به‌عنوان قربانی‌کننده، فدیهای برای گناهان انسان می‌شود و مراسم عشای ربّانی به‌عنوان آیین رمزی و سمبلیک جایگزین انواع قربانی‌ها می‌گردد.

در امتداد تنخ و عهد جدید قربانی در برخی از آیات قرآن کریم، در معنا و مفهوم نسبتاً جدید و با اهداف و انگیزه‌های خاصی مطرح و شکرگزاری هم به‌عنوان مهم‌ترین

انگیزه در نظر گرفته شد. خلاصه اینکه در منابع مقدس یادشده قربانی به‌منظورهای مختلف به‌ویژه برای شکرگزاری به درگاه خدا مطرح شده است.

محمدرضا وصفی و سیدروح‌الله شفیع در مقاله «بازخوانی تطبیقی داستان قربانی پسر ابراهیم(ع) در سنت‌های یهودی مسیحی و اسلامی»، فاطمه لاجوردی و مینا بهاری در مقاله «مفهوم قربانی در دیدگاه سه تن از محققان سده‌های ۱۹ و ۲۰ میلادی»، آرمان شیشه‌گر در مقاله «جایگاه نذورات و پیشکش قربانی» و علیرضا اسلام در مقاله «تحول قربانی از انسان به حیوان نقطه عطفی در روند عقلانی شدن».

واژه‌شناسی قربانی در عهدین

مطالعه کتب ادیان نشان می‌دهد که قربانی در اصطلاح کلی علم ادیان، عبارت‌اند از: گرفتن زندگانی موجود زنده اعم از انسان، حیوان یا نباتات، از راه کشتن، سوزاندن، دفن کردن و یا خوردن که به‌منظور تقرب به خدایان و جلب نظر آنان صورت می‌گیرد. در یهودیت واژه «korban» برای قربانی به کار برده می‌شود. معنای اصلی این کلمه تقرب به خداوند و از ریشه «karav» به معنای نزدیک شدن است (Birnbau, 1995:550). معادل انگلیسی قربانی «Sacrifice» است و از «Sacrificium» گرفته شده است که ترکیبی است از دو کلمه «Sacer» به معنای مقدس و کلمه «Facere» به معنای ساختن و این معنا را می‌رساند که قربانی کردن جنبه تقدس و خدایی به قربانی می‌بخشد (Henninger, 1987:12/544).

گاهی واژه پیشکش نیز برای قربانی استفاده می‌شود. پیشکش گاهی مترادف قربانی و گاه اعم از قربانی و به معنای هدیه دادن است.

قربان به معنای تقرب جستن، نزدیک شدن به خدا، بالا بردن در مکان معین و تقدیس شده‌ای مثل کوه یا زیر درخت بزرگ یا روی قربانگاه می‌باشد. (کانون یوحنا‌ی رسول، تبعید و بازگشت، ص ۱۳۳).

قربانی‌ها که در حقیقت یک هدیه را همراه خود داشته‌اند، اما در اصل شامل ارزش‌هایی مانند وقف، مشارکت، کفاره، جریمه بودند. هدایای مختلف عملکردهای متفاوت داشتند اما عملکرد اولیه و اصلی آنان کفاره و پرستش بوده است. (محمدیان،

دائرةالمعارف کتاب مقدس، ص ۱۳۹) و برخی منابع نفس قربانی را دلیل بر توبه اعتراف و تقدیس و کفاره و شکر و در معنای هدیه دانسته‌اند (هاکس، قاموس کتاب مقدس، ص ۶۹۱).

در کتاب مقدس، سفر اعداد و لاویان، کلمه قربان در معنای هر گونه هدیه به کار رفته است. در انجیل متی ۱۵:۷: لیکن مژما؟ می گوید هر که پدر و مادر خود را گوید آنچه از من به توقع رسد هدیه‌ای است و نیز در انجیل مرقس ۷:۱۱: ... آنچه از من نفع یابی قربان، یعنی هدیه برای خداست.

نخستین قربانی در عهد عتیق مربوط به قربانی فرزندان آدم است. در تورات آمده است: «بعد از مرور ایام واقع شد که قائن (قایل) هدیه‌ای از محصول زمین برای یهوه آورد و هابیل نیز از نخست‌زادگان گله خویش و پیه آنها هدیه‌ای آورد» (پیدایش ۴: ۳-۴). قربانی نوح دومین جریان قربانی در تنخ است. هنگامی که نوح پس از طوفان از کشتی بیرون آمد قربانگاهی ساخت و برای خدا قربانی کرد و بوی آن به مشام یهوه رسید (پیدایش ۸: ۲۰-۲۱). سومین قربانی قربانی فرزند ابراهیم (ع) است. خدا به ابراهیم دستور داد تا فرزند خود اسحاق را قربانی کند ولی هنگامی که اطاعت محض ابراهیم را دید قوچی را برای قربانی به جای اسحاق فرستاد (پیدایش ۲۲: ۱-۱۳).

قربان در قرآن کریم

این واژه را در قرآن به ترتیب در سوره‌های ذیل می‌توان دید:

در قرآن در مورد داستان دو پسر آدم (ع) آمده است: «وَأْتَلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ بَنِي آدَمَ بِالْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُبُّلَ مِنْ أَحَدِهِمَا وَكَمْ يُتَقَبَّلُ مِنَ الْآخَرِ قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ؛ و داستان دو پسر آدم را به دستی بر ایشان بخوان هنگامی که (هر یک از آن دو) قربانی پیش داشتند پس از یکی از آن دو، پذیرفته شد و از دیگری پذیرفته نشد. (قایل) گفت: حتماً تو را خواهم کشت. (هابیل) گفت: خدا فقط از تقوایندگان می‌پذیرد» (مائده/۱۲۷).

این اولین سخن از قربانی و احتمالاً اولین قربانی می‌باشد که توسط فرزندان آدم ابوالبشر انجام پذیرفت. به نظر می‌رسد قربانی یک عبادت مستقل بوده است. ولی در آیات دیگر، قربانی فقط در مراسم و مناسک حج و به‌عنوان یکی از واجبات حج محسوب است.

چنانچه در آیات زیر آمده است:

ای کسانی که ایمان آورده‌اید حرمت شعائر خدا و ماه حرام و قربانی بی‌نشان و قربانی‌های گردن‌بنددار و راهیان بیت‌الله‌الحرام را که فضل و خشنودی پروردگار خود را می‌طلبند، نگه دارید و چون از احرام بیرون آمدید (می‌توانید) شکار کنید و البته نباید کینه‌توزی گروهی که شما را از مسجدالحرام بازداشتند، شما را به تعدی وادارد و در نیکوکاری و پرهیزگاری همکاری کنید و در گناه و تعدی دستیار هم نشوید و از خدا پروا کنید که سخت کیفر است (مائده/۲). در آیه دیگر قربانی شتران فربه را به‌عنوان نمونه عالی از قربانی مطرح کرده که لازم است از گوشت آن به فقرا هم داده شود (حج/۳۶-۳۷؛ مائده/۹۷).

در آیه دیگری از قربانی به‌عنوان کفاره گناه و یا انجام ندادن عملی واجب یاد شده است البته به‌جای قربانی می‌توان روزه گرفت (بقره/۱۹۶).

در *تحریرالوسیله* ضمن مبحث کتاب حج آمده است: دوم از واجبات مینی، قربانی کردن است و واجب است که یکی از انعام سه‌گانه یعنی شتر، گاو و گوسفند باشد «گاو همیشه هم جزء گاو است» و قربانی کردن دیگر حیوانات جایز نیست و بهترین آن شتر است و بعد از آن گاو و یک قربانی به‌جای دو نفر مجزا نیست (امام خمینی، *تحریرالوسیله*، ج ۲، ص ۲۳۰).
قربانی باید سالم (غیرمریض)، کامل (غیرناقص) غیرلاغر، غیرسالخورده و دارای سن خاصی شده باشد. ضمن اینکه در برخی از آیات وجوب انجام قربانی بیان شده است (آل‌عمران، ۱۸۳).

در جای دیگر آمده: آگاه باشید آیین پاک از آن خداست و کسانی که به‌جای او دوستانی برای ود گرفته‌اند (به این بهانه که) ما آنها را جز برای اینکه ما را هرچه بیشتر به خدا نزدیک گردانند، نمی‌پرستیم، البته خدا میان آنها درباره آنچه که بر سر آن اختلاف دارند، داوری خواهد کرد. در حقیقت، خدا آن کسی را که دروغ‌پرداز ناسپاس است، هدایت نمی‌کند (زمر/۳).

«فَلَوْ لَا نَصَرَهُمُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ قُرْبَانًا آلِهَةً بَلْ ضَلُّوا عَنْهُمْ وَذَلِكُمْ إِفْكُهُمْ وَمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ؛ پس چرا آن کسانی را که غیر از خدا، به‌منزله معبودانی، برای تقرب (به خدا)

اختیار کرده بودند، آنان را یاری نکردند بلکه از دستشان دادند و این بود دروغ آنان و آنچه بر می‌بافتند» (احقاف/۲۸).

غیر از این موارد در قرآن کریم واژگانی چون ذبح، هدی و قلائد و کلمه نحر که تنها یک‌بار در قرآن کریم به کار رفته است نیز دلالت بر قربانی می‌کند.

قربان در اصل مصدر است به معنای نزدیک شدن و نیز اسم به کار می‌رود و منظور هر کار خیری است همان‌طور که در مجمع‌البیان (طبرسی، مجمع‌البیان، ص ۱، ۲، ۹۰۰، ۳، ۴، ۲۸۲) و مفردات راغب اصفهانی (مفردات، ص ۶۶۴) و قاموس قرآن (قرشی، قاموس قرآن، ص ۲۹۶، ۵) و اقرب‌الموارد (الخوری الشرتونی البنانی، اقرب‌الموارد، ص ۲، ۱۹۹۷) گفته شده است.

قرآن ریشه «ذ.ب.ح» را تنها در حکایاتی به کار برده که از شخصیت‌های شناخته شده اسفار خمسه یاد می‌کند، سوره صافات درباره قربانی ابراهیم (ع) و آن قربانی که جای پسرش را گرفت، سخن می‌گوید و با اشاره به فرزند ابراهیم (ع) می‌فرماید: او را به‌ازای قربانی بزرگ (ذبح عظیم) باز رها کنید.

در مواردی «ذبح» به معنای کشتن است: «...و يُذْبِحُونَ أَبْنَاءَ كُمْ...» (ابراهیم/۶)، «...يُذْبِحَ أَبْنَاءَهُمْ...» (قصص/۴) که فرعون به کشتن کودکان فرمان می‌دهد. «لَأَعَذِّبَنَّهُ عَذَابًا شَدِيدًا أَوْ لَأَذْبَحَنَّهُ أَوْ لَيَأْتِيَنِّي بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ» که سلیمان اعلام می‌کند که اگر همدرد از فرمان او سرپیچی کرده باشد، او را سر خواهد برید (نمل/۲۱).

همچنین واژه «هدی» به قربانی که حج گزاران به مکه می‌برند اختصاص یافته است. از جمع‌بندی آیات یادشده می‌توان قربانی از دیدگاه قرآن را به این صورت تعریف کرد: قربانی نثار یکی از دارایی‌های مهم انسان مؤمن است که فرد برای ابراز ایمان و تقرب به خدا باید آن را انجام دهد.

مکان قربانی

مکان قربانی در قرآن کوهی است که نام آن ذکر نشده (بقره/۱۹۶) اما در سفر پیدایش ۲۲:۲ مکان قربانی را بر کوهی در موریا معرفی می‌کند که ابراهیم آن موضع را «یهوه یری» نامید (هاکس، قاموس کتاب مقدس، ۸۷۷ و ۸۷۸، سفر پیدایش ۲۲:۱۴). البته به نظر می‌رسد

که ابراهیم با یقین به عقلانی بودن همه دستورهای خدا، می‌داند که این دستور در نهایت تغییر خواهد کرد. وقتی چاقو را بر گردن فرزند می‌گذارد، فرشته ندا می‌دهد که قربانی نکن و ابراهیم قوچی را می‌بیند که شاخ‌هایش لابه‌لای درختان گیر کرده است و او قوچ را به عوض فرزند خود به‌عنوان سوختنی به یهوه تقدیم می‌کند. به این ترتیب خدا با این دستور هم قربانی انسان را مطرح و هم آن را برای همیشه نفی می‌کند تا پیروان ابراهیم از این به بعد هرگز دست به قربانی انسان نزنند.

هم قرآن و هم کتاب مقدس (عبرانیان ۱۱: ۱۷-۱۹) علت طلب قربانی فرزند از جانب خداوند را امتحان و آزمایش ابراهیم (ع) می‌دانند و آنچه بسیار مهم‌تر از قربانی جلوه می‌کند انگیزه و هدفی بود که ابراهیم (ع) را به این عمل واداشته است و آن اجابت دستور خداوند در این رابطه بود تا از آزمایش و امتحان الهی سربلند بیرون آید.

مکان قربانی در قرآن هم مورد توجه قرار گرفته است:

«وَأْتُمُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ؛ وَ هَمَّ اَعْمَالِ حَجِّ وَ عَمْرِهِ رَا بَرَاىِ خَدَا بَه پَاىَاَن رَسَاَنىِ د وَا كَر تَرَس وَ مَنَعى پىِش آىِ د قَرْبَانىِ كَنىِ د بَه اَنچَه مَقْدُور وَ مِيسَر اَسْت» (بقره/۱۹۶).

بهترین وقت قربانی در منی پس از طلوع آفتاب روز عید (قربان) است و امامیه معتقد است که جایز نیست، قبل از روز دهم ذبح یا قربانی کنند (مغنیه، الفقه علی المذاهب الخمسه، ص ۲۶۷) و بنا به مذهب امامیه در احرام حج محل قربانی منی است و تنها برای مریض و یا محصور به دشمن جایز است که در حرم و یا در حدیبیه که جزء حرم نیست (محلّی که رسوا خدا (ص) در آن از رفتن به مکه ممنوع شد و در همان جا قربانی نحر کردند) نحر و ذبح کند و در احرام عمره محل قربانی مکه می‌باشد (طبرسی، مجمع‌البیان فی تفسیر القرآن، ج ۱ و ۲، ص ۵۱۹).

عناصر قربانی

در قربانی عناصری وجود دارد که در قرآن و عهدین به این عناصر اشاره شده است که باعث به فعلیت رسیدن آن فعل می‌شوند که در ادامه به توضیح آنها می‌پردازیم:

(۱) قربانی کننده

بسیاری از ادیان اجازه می‌دهند که قربانی‌ها نه تنها توسط یک گروه برای مقاصد اجتماعی انجام گیرد، بلکه قربانی‌های انفرادی نیز برای دلایل شخصی انجام پذیرد. گرچه این نوع از قربانی‌ها کم و نادرند. قربانی‌هایی که گروه اهدا می‌کند، توسط نماینده‌ای تقدیم می‌شود که در آن قربانی کننده می‌تواند رئیس قبیله یا خانواده یا رهبر گروهی از قبایل و شکارچیان باشد. در مواقعی نیز این عمل توسط اشخاص خاص با افعال مذهبی خاص انجام می‌شود که این اشخاص شامل فالگیران، طلسم‌کنندگان، جادوگران، جن‌گیرها می‌شد. فعل قربانی تنها به این افراد اختصاص ندارد بلکه در برخی فرهنگ‌ها، روحانیون یا کاهنان این عمل را به‌عهده می‌گیرند و گاه نیز شاهان، سلاطین و یا خاقان‌ها قربانی‌های خاصی را انجام می‌دادند (Eliade, *The encyclopedia of religion*, pp545).

(۲) ماده قربانی

هر چیز با ارزش نزد آدمیان می‌تواند به‌عنوان ماده قربانی قرار گیرد. این ارزش ممکن است ضروری، سمبولیک و حتی غیرضروری باشد. به‌طور کلی آذوقه‌ای که در همه جا یافت نمی‌شد و نیز اشیای بی‌جان هم می‌توانند جزء ماده قربانی باشند. سنت‌های دینی باستان بسیاری از چیزهایی که براساس علم امروزی بی‌جان شمرده می‌شوند را جاندار و شایسته قربانی به حساب می‌آوردند. آنان در این زمینه اصناف قربانی را در نظر می‌گرفتند؛ گیاهان و اشیای بی‌جان (مانند لباس، جواهرات، اسلحه، سنگ‌های قیمتی و یا فلزات قیمتی و در جوامع پیشرفته‌تر سگ‌ها). در کنار اینها انسان و حیوانات قرار می‌گیرند که پیشکشی‌هایی‌اند که در آنها خون جریان دارد (Eliade, *The encyclopedia of religion*, pp545,546).

در برخی منابع هم از انواع قربانی یاد شده است: یکی قربانی خونی و دیگری قربانی غیرخونی و اما قربانی خونی عبارت بود از حیوانات اهلی پاک همچون گاو و گوسفند و کبوتر و قربانی غیرخونی عبارت بود از نوبرهای مراسم مختلف و شراب و روغن و آرد (هاکس، قاموس کتاب مقدس، ص ۶۹۱).

قربانی سوختنی یا گوشتی

در *لاویان* آمده که خداوند در خیمه عبادت با موسی سخن گفت و به او فرمود که قربانی باید گاو گوسفند و یا بز باشد. اگر بخواهد برای قربانی سوختنی یک گاو قربانی کند آن گاو باید نر و بی‌عیب باشد گاو را دم در و ورودی خیمه عبادت بیاورد تا مورد قبول خداوند قرار گیرد (*لاویان* ۱: ۳-۱).

قربانی غیر گوشتی که شامل قربانی با آرد و شراب می‌شود. در *لاویان* درباره قربانی با آرد آمده است: هرگاه کسی برای خداوند هدیه آردی آورد هدیه او باید از آرد مرغوب باشد. او باید روغن زیتون روی آن بریزد و کندر بر آن بگذارد پس یک مشت از آن را بسوزاند بقیه آرد به هارون و پسرانش داده شود تا برای خوراک از آن استفاده کنند (*لاویان* ۲: ۳-۱).

درباره قربانی نوشیدنی در خروج آمده است: هر روز دو بره یک‌ساله روی قربانگاه قربانی کن یک بره را صبح و دیگری را عصر قربانی کن. با بره اول یک کیلو آرد مرغوب که با یک لیتر روغن زیتون مخلوط شده باشد تقدیم کن. یک لیتر شراب نیز به‌عنوان هدیه نوشیدنی تقدیم نما و بره دیگر را موقع عصر قربانی کن و با همان مقدار آرد و روغن و شراب تقدیم کن. این قربانی که بر آتش تقدیم می‌شود و مورد پسند خداوند خواهد بود. این قربانی سوختنی همیشگی خواهد بود و نسل‌های آینده شما نیز باید در کنار عبادتگاه آن را به حضور من تقدیم کنند (خروج ۲۹: ۳۸-۴۲).

۳) دریافت‌کننده قربانی

خدا یا خدایان مشخصی را به‌عنوان دریافت‌کننده یا دریافت‌کنندگان قربانی توصیف نموده‌اند. اما در حالت کلی انواع بسیاری از موجودات بودند که انسان‌ها این آیین مذهبی را به خاطر آنها به‌جا می‌آوردند و می‌توان آنها را دریافت‌کننده قربانی نامید. از جمله ارواح، دیوان، برخی انسان‌ها، انسان‌های مرده^۱ و نیز قدرت‌های مافوق بشری که خدایانی داشته‌اند (Elidate, *The encyclopedia of religion*, pp 548-549).

۱. مرده دریافت‌کننده قربانی نیاکان و اجداد فرد محسوب می‌شدند که انواع غذاها و نوشیدنی‌ها به آنها تقدیم می‌شد.

رابطه قربانی و قربانی کننده با سه عنصر بخشش، جایگزینی، تقرّب مشخص می‌شود. مقصود از بخشش، هدیه پیشکش شده به خالق است. در اینجا کیفیت و میزان قربانی مدنظر نیست، بلکه تلاش مشخص قربانی کننده موردعنایت است و چه بسا قربانی کوچک انسان فقیر، بیشتر از قربانی بزرگ شخص ثروتمند ارزش داشته باشد (اشتالین سالتر، سیری در تلمود، ترجمه طالبی دارابی، ص ۲۵۸).

مراد از جایگزینی این است که قربانی جانشین و جایگزین قربانی شدن فرد یا مرگ او می‌شود؛ چراکه فرد گناهکار به خاطر گناهانش سزاوار مردن بوده اما فرصت تقدیم قربانی به او اعطا شده است. مفهوم جایگزینی را می‌توان در سفر پیدایش ۱۳:۱۲ دید که به جای اسحاق قوچی به قربانگاه می‌رود و همچنین در سفر خروج ۱۳:۱۳ که... هر نخست‌زاده انسان را از پسرانت فدیة بده...

البته طبق گفته تلمود تنها قربانی نمی‌تواند کفاره گناهان فرد باشد، بلکه فقط پس از توبه است که گناهکار می‌تواند قربانی گناه را تقدیم کند (کهن، گنجینه‌ای از تلمود، ص ۱۲۳).

مقصود از تقرّب، تقدیم قربانی با ریختن خون قربانی در قربانگاه و سوزاندن گوشت آن آغاز می‌گردد و زمانی که قربان کننده تگه‌ای از گوشت قربانی را می‌خورد با خداوند پیوند عاطفی برقرار می‌کند؛ لذا تقرّب تقدیم کننده قربانی با خدا با تناول قسمتی از گوشت قربانی حاصل می‌شود.

قربانی که اولین نوع عبادت و قربانگاه که اولین عبادتگاه بوده، در عهد جدید به عیسی مسیح تعبیر شده است؛ یعنی عیسی هم قربانی است و هم قربانگاه و هم کاهن قربانی کننده و هدیه‌دهنده. از این جهت قربانی مرسوم در یهود منسوخ شده، مصادف با خون مسیح و تصلیب می‌شود: «... اما به قسمت دوم فقط کاهن اعظم می‌تواند وارد شود. آن هم فقط سالی یک‌بار! او همراه خود مقداری خون قربانی به داخل می‌برد و بر تخت رحمت می‌پاشد تا گناهان خود و گناهان قوم اسرائیل را کفاره کند. اما روح القدس از طریق تمام این ترتیبات این نکته را به ما خاطر نشان می‌سازد که مطابق شریعت و روش قدیم تا زمانی که قسمت اول پرستشگاه برپاست، مردم عادی هیچ‌گاه نخواهند توانست وارد

مقدس‌ترین جایگاه گردند؛ بنابراین طبق شریعت و روش قدیم، مردم هدایا و قربانی‌ها تقدیم می‌کنند، اما هیچ‌یک از اینها قادر نیستند دل عبادت‌کننده را از آلودگی‌ها پاک سازند؛ زیرا این شریعت فقط با تشریفات ظاهری سروکار دارد و به مسائلی نظیر خوردن و نوشیدن و غسل و طهارت و نظیر آن می‌پردازد.

مردم نیز موظف بوده‌اند به این دستورات عمل نمایند و با آنها سر کنند تا زمانی که مسیح ظهور نماید و از جانب خدا راه و روش جدید و بهتری بیاورد. سرانجام مسیح در مقام کاهن اعظم و عطاکننده برکاتی که نصیب ما شده است، ظاهر شد. او وارد خیمه عالی‌تر و کامل‌تر آسمان گردید، خیمه‌ای که نه ساخته دست انسان است و نه جزو عالم مخلوق. او یک‌بار برای همیشه به مقدس‌ترین جایگاه وارد شد و خون قربانی را بر تخت رحمت پاشید، اما نه خون بز یا گوساله، بلکه خون خود را، با آن نجات ابدی ما را هم فراهم ساخت (عبرانیان ۹: ۷-۱۲).

قربانگاه مسیحیان صلیبی است که مسیح بر روی آن جان خود را فدای مردم قربانی کرد. آنانی که می‌کوشند با اطاعت از تشریفات ظاهری مذهب یهود نجات پیدا کنند، هرگز بهره‌ای از صلیب مسیح نخواهند برد (عبرانیان ۱۳: ۱۰).

در نامه پطرس می‌خوانیم: «خدا برای نجات شما بهایی پرداخت تا شما را از قید روش پوچ و باطل زندگی که از اجداد خود به ارث برده بودید، آزاد سازد، بهایی که خداوند برای آزادی از این اسارت پرداخت، طلا و نقره نبود، بلکه خون گران‌بهای مسیح بود که همچون بره‌ای بی‌گناه و بی‌عیب قربانی شد. برای این منظور، خدا او را پیش از آفرینش جهان تعیین کرد. اما در این زمان‌های آخر او را به جهان فرستاد تا شمار را رستگار سازد» (اول پطرس ۱: ۱۸-۲۰). از آنجا که عیسی مسیح خون را قربانی کرد تا موجبات نجات بشر را فراهم کند، ایمان‌داران بشر نیز خود را به‌عنوان قربانی به خدا تقدیم می‌کنند. این موضوع در رساله‌های پولس مشهود می‌باشد: «ای ایمان‌داران عزیز! در مقابل این لطف و رحمت خدا، التماس می‌کنم که بدن‌های خود را مانند قربانی زنده و مقدس به او تقدیم کنید؛ زیرا این است قربانی که موردپسند اوست» (رومیان ۱۲: ۱)؛ زیرا من لطف خدا، فرستاده عیسی مسیح هستم برای خدمت به شما غیریهودیان تا مژده انجیل را به شما رسانده،

شما را همچون قربانی خوشبو به خدا تقدیم کنم؛ چون شما به وسیله روح القدس، مقدس و موردپسند او شده‌اید (رومیان ۱۵: ۱۵-۱۶).

پس به یاری عیسی و با بیان عظمت نام او، شکرگزاری خود را همچون قربانی به خدا تقدیم نماییم. از نیکوکاری و کمک به نیازمندان غافل نشوید؛ زیرا این گونه اعمال مانند قربانی‌هایی هستند که خدا را بسیار خوشنود می‌سازد (عبرانیان ۱۳: ۱۵-۱۶).

اصناف و چگونگی قربانی

قربانی را با توجه به معیارهای مختلف می‌توان تقسیم‌بندی کرد که در ادامه به اصناف قربانی با توجه به زمان قربانی می‌پردازیم:

۱- قربانی‌های روزانه. در سفر/اعداد آمده است که خداوند به موسی دستور می‌دهد که به قوم بنی‌اسرائیل ابلاغ کند، قربانی‌هایی که قوم بنی‌اسرائیل بر آتش به من تقدیم می‌کنند خوراک من است و من از آنها خوشنودم. پس ترتیبی بده که این قربانی‌ها را به موقع آورده طبق دستور من هدیه نمایند، قربانی که بر آتش به من تقدیم می‌کنید باید از بره‌های بز یک‌ساله بی‌عیب باشد و هر روز دو تا از آنها را به‌عنوان قربانی سوختنی تقدیم کنند. یک بره صبح باید قربانی شود و دیگری عصر (سفر/اعداد ۲۸: ۴-۲).

۲- قربانی هفتگی یا سبت. «در روز سبت علاوه بر قربانی سوختنی روزانه و هدیه نوشیدنی آن، دو بره بی‌عیب یک‌ساله نیز قربانی شود. با این قربانی باید هدیه آردی شامل دو کیلو آرد مخلوط با روغن است و هدیه نوشیدنی آن تقدیم شود» (سفر/اعداد ۲۸: ۹-۱۰).

۳- قربانی ماهانه. «همچنین در روز اول هر ماه، باید قربانی سوختنی دیگری نیز به خداوند تقدیم شود که شامل دو گاو جوان، یک قوچ و هفت بره نر یک‌ساله است که همه آنها باید سالم و بی‌عیب باشند» (سفر/اعداد ۲۸: ۱۱).

۴- قربانی سالانه. «از این پس باید این ماه برای شما اولین و مهم‌ترین ماه سال باشد. پس به تمام قوم اسرائیل بگویید که هر سال در روز دهم همین ماه، هر خانواده‌ای از ایشان یک بره تهیه کند (سفر خروج ۱۲: ۲-۳).

انواع قربانی با توجه به نیت قربانی‌کننده

این نوع از قربانی‌ها به سه دسته تقسیم می‌شوند:

۱- **قربانی سلامتی.** «روز بعد، صبح زود، وقتی مردم برخاستند، پیش آن گوساله قربانی‌های سوختنی و قربانی‌های سلامتی تقدیم نمودند. آنگاه بیشتر خوردند و نوشیدند و دست به کارهای شرم‌آور زدند (سفر خروج ۶: ۳۲). این نوع قربانی شرایط خاصی دارد: «هرگاه کسی بخواهد قربانی سلامتی به خداوند تقدیم کند، می‌تواند برای این کار از گاو نر یا ماده استفاده نماید. حیوانی که به خداوند تقدیم می‌شود باید سالم و بی‌عیب باشد (سفر لاویان ۱: ۳).

۲- **قربانی گناه.** «خداوند به موسی فرمود تا به قوم اسرائیل بگو که هر که سهواً مرتکب گناهی شود و یکی از قوانین خداوند را زیر پا گذارد باید طبق دستور عمل کند. اگر خطا از کاهن اعظم سر زده باشد و به این ترتیب قوم را نیز گناهکار ساخته باشد، برای گناه خود باید گوساله‌ای سالم و بی‌عیب به خداوند تقدیم کند... اگر تمام قوم اسرائیل سهواً مرتکب گناه می‌شوند و یکی از قوانین خداوند را زیر پا گذارند، هرچند این کار را ندانسته انجام داده باشند مقصر محسوب می‌شوند. وقتی آنها به گناه خود پی بردند باید گوساله‌ای برای کفاره گناه خود قربانی کنند... (سفر لاویان ۱: ۴-۳۵).

۳- **قربانی کفار.** (خداوند این دستورات را به موسی داد: هرگاه کسی در دادن هدیه‌ای که در نظر خداوند مقدس است سهواً قصور ورزد باید یک قوچ سالم و بی‌عیب برای قربانی جبران به خداوند تقدیم نماید (سفر لاویان ۱۴: ۵-۱۵).

قربانی در جشن‌های مذهبی (Elidate, Judaica, p 599)

عید فصیح "Passover" و عید نان فطیر (لاویان ۲۳: ۵؛ اعداد ۲۸: ۱۶-۲۵). این عید اولین عید زیارتی سالانه و مهم‌ترین عید در میان سه عید بزرگ بنی‌اسرائیل است در چهاردهمین روز ماه نisan جشن گرفته می‌شد و به‌عنوان عید نان فطیر از پانزدهم تا بیست و یکم ادامه می‌یافت (خروج ۱۳: ۱-۱۲، ۱۰-۱۱؛ لاویان ۵: ۲۳-۲۸؛ اعداد ۱۶: ۲۸-۲۵؛ تثنیه ۱۶: ۸-۱)، هدف از آن یادآوری رهایی بنی‌اسرائیل از اسارت مصر و نجات نخست‌زادگان آنان در هنگامی که خداوند نخست‌زادگان مصر را نابود کرد، می‌باشد. در این عید ۱۴ بره

در هر روز قربانی می‌شد. (محمدیان، دائرةالمعارف کتاب مقدس، صص ۳۷۳، ۳۷۲).
شاووعات "Shavuot". این عید پنجاه روز بعد از عید فصیح منعقد می‌گردد که منطبق با هنگام برداشت محصولات کشاورزی در ماه خرداد که به مناسبت نزول احکام عشره در کوه طور از صحرای سینا برپا می‌گردد، است.

سو کوت "Sukot" یا عید خیمه‌ها (لاویان ۲۳: ۳۳؛ عدد ۲۹: ۱۲-۳۸). سوّمین عید زیارتی که به مدت هفت روز از پانزدهم تا بیست و یکم ماه تیشری جشن گرفته می‌شود و عید خداوند (لاویان ۲۳: ۳۹) و عید جمع نیز خوانده می‌شود (خروج ۲۳: ۱۴). قربانی‌های این عید بسیار پیچیده‌تر از اعیاد دیگر بود و ۱۸۹ حیوان در عرض هفت روز قربانی می‌گردید. هفتاد گاو نر در هفت روز عید سو کوت، در معبد بیت همیقداش به‌عنوان قربانی به درگاه الهی تقدیم می‌شود. تلمود در این زمینه بیان می‌دارد که منظور از آن درخواست سلامتی و سعادت برای ۷۰ ملت جهان بود... موقعی که بیت همیقداش آباد و برپا بود، قربانگاه معبد گناهان ملل جهان را کفاره می‌کرد ولی اکنون چه چیز گناهان ایشان را کفاره می‌کند؟ (سو کا، ۵۵ ب) (کهن، گنجینه‌ای از تلمود، ص ۸۳).

روز کفاره یا یوم کپیور "Kippur". بزرگ‌ترین اقدام برای کفاره گناه در این روز صورت می‌گرفت. در دهمین روز از ماه هفتم تیشری و از شب نهم تا شب دهم از این ماه، روزه اعلام می‌گردید. در این روز برای قوم، کاهن و خیمه اجتماع کفاره می‌شد (لاویان ۱۶: ۱۶). مراسم آن شامل دو قسمت می‌گردید:

قسمتی از آن برای کاهن اعظم و قسمت دیگر برای قوم اسرائیل انجام می‌گرفت. کاهن اعظم گاوی را برای خود و خانواده‌اش قربانی گناه می‌گذرانید و بعد از آن دو بز را به‌عنوان قربانی گناه قوم بر در خیمه و بر آن قرعه می‌انداخت یکی از آنان را برای یهوه و دیگری را برای عزرائیل انتخاب می‌گردید.

جایگزین قربانی

در عهدین بیان شده که اگر کسی به هر دلیلی نتوانست قربانی را به عمل آورد، می‌تواند کارهای عبادی دیگری را انجام که در ادامه به ذکر جایگزین‌های قربانی اشاره می‌کنیم: (۱) نماز صبح یا شجریّت "Shacharit" (سحر)؛ (۲) نماز عصر یا مینحا "Minchah"

قربانی) و نماز؛ ۳) شام یا غریت (مَعْرِیو) "Arvit/Maariv" (شامگاه)؛ ۴) برای این نمازها، اوقات معینی مطابق با اوقات گذراندن قربانی‌هایی که به معبد آورده می‌شد قرار داده شده است.

این نمازها دارای یک دعای اصلی و عباداتی مربوط به آن است. قسمت اصلی یا شِمونه عِسرَه "Shemoneh Esreh" به معنای (هیجده)، نمازی است که با نوزده دعای برکت، یکی از این دعاها، دعا برای بازگشت به صیون و دوباره برقرار ساختن عبادات معبد می‌باشد (آنترمن، باورها و آیین‌های یهودی، ص ۲۵۵).

احکام قربانی

تقدیم انواع قربانی‌ها و ذبح حیوانات و آیین نذر و اهدای هدایای متنوع و سوزانیدن کندر و گیاهان خوشبو به دوران خروج از مصر و ورود به دوران صحرا منسوب است. سراسر کتاب لاویان، بخشی از کتاب خروج و اعداد به انواع قربانی‌ها و آداب و تشریفات آن و وظایف کاهنان و لباس و اعمال آنان و... تخصیص داده شده است. دستورات و آداب مربوط به قربانی در کتب مذهبی یهود در بخش قداشیم^۱ یا مقدسات مطرح می‌گردد؛ زیرا قربانی برای یهوه در شمار مقدس‌ترین خدمات بوده است و این عمل وظیفه اصلی قوم بنی اسرائیل محسوب می‌شده است:

۱- زواحیم "Zevahim" «قربانی‌ها». مربوط به احکام قربانی‌ها در معبد بیت همیقداش^۲ (سفر لاویان: باب ۲).

۲- مناخون "Monahoth" «هدیه‌های آردی». مربوط به هدایای آردی و ریختنی که در بیت همیقداش تقدیم می‌شد.

۳- حولین "Hullin" «چیزهای غیرمقدس». درباره احکام ذبح حیوانات و پرندگان و دستورات مربوط به تغذیه.

۴- بخوروت "Bekhoroth" «نخست‌زادگان». درباره احکام مربوط به نخست‌زادگان انسان و حیوانات (سفر خروج، باب ۱۳: از آیه ۱۲ بعد؛ سفر اعداد، باب ۱۸ از آیه ۱۵ به بعد).

1. Ghodashim

۲. منظور از بیت همیقداش همان بیت‌المقدس می‌باشد.

- ۵- عراخین "Arakhin" «ارزیابی‌ها». درباره ارزیابی کردن اشخاص و اشیایی که نذر بیت همیقداش کرده می‌شود.
- ۶- تمورا "Temurah" «تبدیل». درباره احکام مربوط به تعویض حیواناتی که برای قربانی تخصیص داده شده‌اند (سفر لاویان، باب ۲۷: آیه‌های ۱۰ و ۳۳).
- ۷- کریتوت "Keritith" «انقطاع‌ها». درباره گناهانی که مجازات آن منقطع شدن روح شخص گناهکار از نعیم عالم باقی است.
- ۸- معیلا "Mlliah" «خیانت». درباره خیانت به مقدسات و اموال معبد بیت همیقداش.
- ۹- تامید "Tamid" «قربانی همیشگی». درباره آداب عبادت روزانه در بیت همیقداش.
- ۱۰- میدوت "Middoth" «ابعاد». درباره نقشه و ابعاد ساختمان و قسمت‌های مختلف بیت همیقداش.
- ۱۱- قینیم "Ghinnim" «لانه پرندگان». درباره قربانی‌هایی که از نوع پرندگان تقدیم می‌کردند (سفر لاویان، باب ۱: آیه ۱۴؛ باب ۵: آیه ۷؛ باب ۱۲: آیه ۸)، (کهن، گنجینه‌ای از تلمود، صص ۱۹-۱۸).
- از احکام قربانی در قرآن اینکه قربانی باید از چهارپایان سه گانه شتر، گاو و گوسفند با اولویت شتر باشد ضمن اینکه باید به سن، سلامتی، مسن نبودن، تام‌الاجزاء بودن هم توجه شود. (امام خمینی، کتاب الحج، القول فی واجبات منی، مساله ۸؛ موسوعه الامام خمینی، ج ۲۲؛ تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۴۷۱).
- الف) قربانی واجب.** طبق نص قرآن کریم قربانی واجب چهار نوع می‌باشد:
- (۱) **قربانی تمتع.** که خداوند در آیه ۱۹۶ سوره البقره به وجوب آن تصریح فرموده، می‌فرماید: «فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ...؛ پس هر کس از (اعمال) عمره به حج پرداخت، (باید) آنچه از قربانب میسر است قربانی کند».
- (۲) **قربانی کفاره.** «وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمَّداً فَجَزَاءٌ مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعْمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ...؛ درحالی که مُحرمید شکار را مکشید و هر کس از شما عمدتاً آن را بکشد، باید نظیر آنچه کشته است از چهارپایان کفاره‌ای بدهد که (نظیر بودن) آن را دو تن عادل از میان شما تصدیق کنند و به صورت قربانی به کعبه برسد».

به‌واسطه انجام اعمالی چند که در حین احرام بر مُحرَم حرام است، قربانی بر او واجب می‌گردد از جمله‌ی این اعمال که علامه حلی، در باب پنجم کتاب تبصره تحت‌عنوان کفارات احرام به آن اشاره کرده است عبارت‌اند از: صید حیوان صحرائی، استعمال بوی خوش و روغن، گرفتن ناخن، تراشیدن موی سر، ستردن موی زیربغل، در زیر سایه راه رفتن، جدال و منازعه، دروغ گفتن، عملی که موجب بیرون آمدن منی از انسان می‌شود، کشیدن دندان و کندن درخت (حلی، تبصره المتعلمین فی احکام دین، باب پنجم، کفارات احرام).

در هر یک از این موارد، قربانی معادل با فعل حرام، از شتر و گاو و گوسفند باید ذبح گردد. برخی گفته‌اند شخص نمی‌تواند از گوشت این قربانی بخورد و باید صدقه بدهد مگر اینکه صدقه گیرنده اجاره دهد، انجام هر یک از اعمال حرام به‌طور مکرر نیز کفاره مکرر دارد.

۳) قربانی حصر. «فَإِنْ أَحْصَرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ...؛ چنانچه محصور شدید هر قدر می‌توانید قربانی کنید» (بقره/۱۹۶).

۴) قربانی حلق. «فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ؛ و هر کس از شما بیمار باشد یا در سر ناراحتی داشته باشد و (ناچار شود در احرام سر بترشد) به کفاره (آن، باید) روزه ای بدارد، یا صدقه‌ای بدهد، یا قربانی ای بکند» (بقره/۱۹۶).

۵) قربانی حلق. یعنی خون ریختن، برای سر تراشیدن که واجب تخیری است (مغنیه، الفقه علی المذاهب الخمسه، ص ۲۶۴) (حلی، تبصره علی المتعلمین فی احکام دین، ص ۱۹۳؛ مغنیه، ص ۲۶۴؛ فیض و مهذب، ترجمه کتاب لمعه، ص ۱۶۰).

به این چهار قربانی، قربانی‌هایی که به عهد، نذر، سوگند واجب می‌شوند باید افزود. قربانی واجب حج تمتع هدی نامیده می‌شود لفظ این قربانی در بقره/۱۹۶، مائده/۲ و ۹۵ و ۹۷ و فتح/۲۵ آمده است.

هدی در لغت. هدی جمع هدیه، چیزی است که برای تقرب به خدای تعالی به خانه او هدیه می‌برند، به‌منزله هدیه‌ای که انسان به دیگری جهت تقرب به او هدیه می‌کند؛ و در

المیزان به معنای پیش کش کردن چیزی از نعمت‌ها به کسی و یا به محلی، به منظور تقریب جستن به آن کس و یا به آن محل است و اصل کلمه از هدیه گرفته شده که به معنای تحفه است و یا از هدی است که به معنای هدایتی است که انسان را به سوی مقصود سوق می‌دهد، مراد از هدی در مسأله حج آن حیوانی است که انسان با خود به طرف مکه می‌برد تا در حج خود آن را قربانی کند (طباطبایی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱۴، ص ۲۶۳).

ب) قربانی مستحب. قربانی مستحب اضحیه^۱ نامیده می‌شود و همان است که خداوند در سوره کوثر/۲ خطاب به پیامبر (ص) می‌فرماید: «فصل لربک و انحر؛ پس برای پروردگارت نماز گزار و قربانی کن» و پیامبر نیز بعد از نماز دو میش سیاه و سفید قربانی کرد (مغنیه، الفقه علی المذاهب الخمسه، ص ۲۶۳).

ایام قربانی استحبابی در منی نزد امامیه چهار روز است. روز عید و سه روز بعد از آن که ایام تشویق است، اما در غیر منی؛ ایام قربانی سه روز است، روز عید، روز یازدهم و دوازدهم ذیحجه. (مغنیه، الفقه علی المذاهب الخمسه، ص ۲۶۳؛ زحیلی، الفقه الاسلامی و ادلیه، ج ۳، صص ۳۰۰-۲۹۹).

به استناد آیه ۱۹۶ سوره بقره قربانی بر کسی که حج تمتع انجام می‌دهد واجب می‌باشد جز اهل مکه، کتاب المعتمد (موسوی خویی، مناسک الحج، ص ۲۹، ص ۲۳۳). قربانی را حتی بر اهل مکه واجب می‌دانند. دلیل امامیه بر وجوب قربانی علاوه بر آیه ۱۹۶ بقره روایاتی است که در این باب وارد شده است از جمله محمد بن یعقوب عن معاویه بن عمار: «قال سألت ابا عبد الله عن يوم الحج الاكبر، فقال هو النحر و الاصغر هو العمر؛ معاویه بن عمار روایت می‌کند که از امام صادق (ع) در مورد روز حج اکبر سؤال کردم فرمود: همان روز قربانی است و حج اصغر همان عمره است (حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱، ص ۸۷).

شرایط و صفات قربانی

آداب قربانی در یهودیت برای آشنایی با قربانی در یهودیت و پی بردن به اهمیت آن، لازم است به مباحثی چون زمان قربانی، مکان قربانی، قربانی کننده و مصرف

۱. حیوانی که روز عید قربان آن را می‌کشند نه در مناسک حج.

قربانی در شریعت یهودی پرداخته شود.

زمان قربانی در یهودیت، قربانی گاه به‌طور متناوب انجام می‌گرفت؛ مانند قربانی‌های روزانه، ماهانه، روز سبت (شنبه)، روز کفاره و اعیاد گاهی نیز در مواقع خاصی مانند نذر، شکرگزاری؛ مانند ماه نو (اعداد ۱۵:۲۸) و عید چندروزه پسخ (اعداد ۲۵: ۲۲-۲۴) و یوم کیپور (اعداد ۱۱:۲۹).

مکان قربانی. پیش از نوح مکان خاصی برای قربانی وجود نداشت اما در زمان نوح برای این آیین مکان خاصی ساخته شد (پیدایش ۸: ۲۰). پس از نوح، ابراهیم (ع) (پیدایش ۷: ۱۲)، اسحاق (پیدایش ۲۶: ۲۵)، یعقوب (پیدایش ۳۵: ۷) و موسی (ع) (خروج ۲۴: ۴؛ ۱۷: ۱۵) برای خداوند قربانگاه ساختند.

قربانی‌کننده. در یهودیت تنها کاهنان آیین قربانی را انجام می‌دادند. این مقام موروثی بود اما اگر کاهنان قادر نبودند می‌بایست لاویان به آنان کمک کنند (دوم تواریخ ۳۴: ۲۹). خدا به هارون می‌گوید: تو و پسرانت کاهن هستید و باید شخصاً تمام خدمات مقدس قربانگاه را انجام دهید چون خدمت کاهنی عطای خاصی است که آن را تنها به شما داده‌ام (اعداد ۷: ۱۸).

در قربانی غیر از شتر، گاو و گوسفند و بز، حیوان دیگری مورد قبول نیست. سن این حیوان نیز باید متناسب باشد. امامیه معتقد است شتر داخل شش سال و بز داخل دومین سال شده باشد (مغنیه، الفقه علی المذاهب الخمسه، ص ۲۶۵).

اما متأخرین امامیه چون امام خمینی در تحریر الوسیله و مناسک حج و نیز آقایان حکیم و خوبی در کتاب حج قائل‌اند که شتر باید داخل در سال ششم عمرش باشد و گاو و بز داخل سال سوم و گوسفند بنابر احتیاط باید وارد سال سوم شده باشد. البته خوبی و حکیم به‌صورت احتیاط مستحب قائل‌اند که بز داخل سال دوم شده باشد. (امام خمینی، رساله توضیح المسائل، صص ۱ و ۴۰۹)، (خویی، مناسک الحج، ص ۱۵۵)، (طباطبایی حکیم، متمسک عروۃ الوثقی، ص ۱۹۲).

- قربانی باید سالم (بی‌عیب و نقص) باشد. پس حیوان مریض حتی حیوان گر نیز بنابر احتیاط کافی نیست.

حضرت امام در تحریر الوسیله شرایط دیگری را برای قربانی اعتبار می‌کنند:

- اعضاء بدن حیوان تمام باشد، پس قربانی کردن حیوان ناقص مانند اخته و یا گوش بریده و یا دم بریده کفایت نمی‌کند.

- همین‌طور حیوانی که شاخ درونی‌اش شکسته باشد کافی نیست و اما حیوانی که شاخ بیرونی‌اش شکسته باشد عیبی ندارد و بنابر اقوی حیوانی که کور و شل است و کور و شلی آن پیدا باشد کافی نیست و بنابر احتیاط در صورت ناپیدا بودن نیز کافی نیست.

- همچنین حیوانی که در اصل خلقت گوش و شاخ ندارد عیبی ندارد ولی نزدیک‌تر به احتیاط قربانی نکردن آن است، اما اگر گوش شکافته و سوراخ شده عیب ندارد، ولی نزدیک‌تر به احتیاط آن است که به آن اکتفا نکند همچنان که احتیاط آن است که به حیوانی که چشمش سفید شده اکتفا نکند.

- حیوان سالخورده و لاغر نیز نباشد و همین که بر پشتش پیه موجود باشد کافی است و نزدیک‌تر به احتیاط آن است که به حیوانی که آن را لاغر بشمارد اکتفا نکند (امام خمینی، تحریر الوسیله، صص ۴۰۹ و ۴۱۰).

در یهود نیز بهایم قربانی باید بدون عیب و نقص باشند. در حین انجام عمل ذبح باید قوانینی رعایت گردد که از ارزش و اعتبار آن کاسته نشود و مورد قبول پروردگار متعال قرار گرفته و حرام نگردد.

- لزوم ذبح قربانی در صورت وجود مانع از ادامه مناسک حج (بقره/۱۹۶).

- لزوم حرمت قربانی و پرهیز از ذبح آن پیش از رسیدن به قربانگاه (مائده/۲).

- بردن نام خدا به هنگام ذبح قربانی (حج/۲۸).

- بر یهودیان همانند مسلمانان واجب است که هنگام ذبح حیوانات حلال گوشت نام خدا را به زبان بیاورند. با این تفاوت که ایده گذرانیدن قربانی از سوی یک کاهن آن گونه که در تورات مطرح است در قرآن مطرح نیست.

- تمام قربانی‌ها باید روبه‌قبله ذبح گردیده و در مورد شتر نحر کنند (حلی، همان، ص

۶۲۸ و ۶۲۹).

مصرف قربانی. بنابر دستور یهوه قربانی‌ها باید به مصرف کاهنان برسند و کس دیگری

حق ندارد به آنها دست بزند (اعداد ۱۸: ۸-۹) اگر کسی غیر از کاهن از قربانی بخورد به هدایای حرمی کرده است و اگر کسی ندانسته بخورد باید همان را همراه یک پنجم دیگر به کاهن بازگرداند (لاویان ۲۲: ۱۰-۱۶).

بنابه دستور یهوه قربانی‌ها باید به مصرف کاهنان برسد و کس دیگری حق ندارد به آنها دست بزند (اعداد ۱۸: ۸-۹) کاهن برای مصرف قربانی چون غذای مقدسی است باید طاهر باشد و به چیز نجسی دست نزده باشد اگر نه باید از مقام کاهنی عزل (لاویان ۲۲: ۳) و از قوم طرد شود (لاویان ۷: ۱۹-۲۱).

گوشت قربانی نزد امامیه سه قسمت می‌شود: ۱- صدقه به فقیر مؤمن؛ ۲- هدیه به مؤمن غیر فقیر؛ ۳- خودش از آن بخورد و در این رابطه به آیه ۳۶ سوره حج استناد کرده‌اند. (مغنیه، الفقه علی المذاهب الخمسه، ص ۳۶۸)، (موسوی خویی، مناسک الحج، ص ۳۰۹؛ اردبیلی، ص ۲۲۷).

در زبده‌البیان آمده که قربانی باید به فقیر مؤمن داده شود و اما متأخرینی چون امام خمینی در کتاب مناسک حج بیان می‌کنند که اگر صدقه را به فقرای کافر نیز بدهد و یا اینکه تمام ذبیحه را به آنها بدهد اشکال ندارد و ضامن حصه فقرای نیست و لکن احتیاط خصوصاً در خوردن قدری از ذبیحه خیلی مطلوب است (خمینی، تحریر الوسیله، ص ۳۴۵). المیزان نیز از معانی الاخبار نقل می‌کند که یک ثلث این گوشت برای خوراک خانواده و یک ثلث برای قانع و یک ثلث برای معتر می‌باشد (طباطبایی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱۴، ص ۳۸۰).

اهداف و انگیزه‌های قربانی

در قاموس کتاب مقدس، قربانی را دلیل بر توبه و اعتراف و تقدیس و کفاره و شکر می‌داند و نیز بیان می‌دارد که قربانی‌ها سبب می‌شوند که افکار قوم اسرائیل به خطایا و گناهانشان جلب گردیده و تقدیس خدا را مدنظر خویش قرار دهند و همچنین آن را اشاره به کفاره خون مسیح (ع) که گناه جمعیت بشریت بر او گذاشته شده است (هالکس، قاموس کتاب مقدس، صص ۶۹۳ و ۶۹۱).

با توجه به آنچه بیان شد می‌توان اهداف و انگیزه‌های قربانی را به چهار نوع هدف

تقسیم کرد: الف) بزرگداشت و احترام و تقدیس؛ ب) تشکر و قدردانی؛ ج) تحقق حاجت و تقاضا؛ د) کفاره و جبران گناه.

از میان اهداف یادشده شکرگزاری می‌توان به‌عنوان هدف اصلی قربانی در نظر گرفته شود؛ برای اینکه در قرآن و عهدین به‌صراحت بیان شده که اگر شما شکر خدا را به‌خوبی به‌جا آورید نعمت‌های شما را زیاد می‌کند^۱ و شما را از برخی بلاهای آسمانی و زمینی در امان نگه می‌دارد.

۲-۵- قربانی و قصد قربت

قربانی و تقدیم هدایا را بی‌ثمر می‌داند و فقط عدالت و اعمال درست را نجات‌بخش معرفی می‌کند (اشعیا‌ی نبی ۵۷: ۶). نیز نفی قربان از زبان یهوه پرداخته و می‌گوید: ... درباره قربانی‌ها ... چیزی نگفتم و تکلیفی مقرر نساختم بلکه به آنها فرمان دادم که به آهنگ من گوش کنید... (ارمیا‌ی نبی ۷: ۲۲). یهوه می‌گوید: من رحمت و محبت را می‌پسندم نه قربانی و نیز (هوشع نبی ۶: ۶)، (عاموس نبی ۵: ۲۱ و ۲۲؛ میکاه نبی ۷: ۶-۸).

قرآن بر این نظر که انواع قربانی (واجب و مستحب) جهت تقرب به خداوند است چنانکه در آیه ۳۷ سوره حج بیان شده است که گوشت و خون قربانی به خدا نمی‌رسد اما تقوای شما به خدا می‌رسد و این همان تقریبی است که از قربانی نزد خداوند متعال نصیب شخص می‌شود. علاوه‌برآن به استناد قول امام صادق(ع): قربانی گناهان صاحبش را می‌ریزد و باعث آموزش آنها می‌شود (شیخ حر عاملی، وسائل‌الشیعه، ج ۱۰، ص ۱۷۴). علاوه بر خواصی که برای صاحب قربانی دارد دیگران نیز از گوشت قربانی بهره می‌برند و از گوشت قربانی فقرا و مساکین و کسانی که تمکن مالی جهت خرید گوشت ندارند از آن بهره‌مند می‌شوند.

۱. «الَّذِينَ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ ۖ وَالَّذِينَ كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ؛ اگر واقعاً سپاسگزاری کنید، [نعمت] شما را افزون خواهم کرد، و اگر ناسپاسی نمایید، قطعاً عذاب من سخت خواهد بود» (ابراهیم/۷).

نتیجه‌گیری

قربانی نه از یهود شروع شده و نه منحصر به آن است بلکه در اغلب ادیان قربانی کردن آیین مهمی بوده که با آن انسان‌ها احترام خود را نسبت به خدا ابراز می‌کردند و عقیده داشتند که تنها خدا سرچشمه واقعی تمام عالم می‌باشد و به‌نوعی با انجام قربانی به شکرانه نعمت‌های الهی می‌پردازند. این شکرگزاری به گونه‌ای است که خداوند بیان کرده و منفعی برایش ندارد بلکه کل منافع مادی و معنوی آن به آدمی بازمی‌گردد.

فهرست منابع

قرآن کریم

کتاب مقدس

- ۱- اشتالین سالتز، آدین، (۱۳۸۳)، سیری در تلمود، ترجمه باقر طالبی دارابی، قم، مرکز مطالعات و تحقیقات ادیان و مذاهب.
- ۲- آشتیانی، جلال‌الدین، (۱۳۶۸)، ایده‌آل بشر تجزیه و تحلیل افکار تحقیق در دین یهود، نشر نگارش.
- ۳- الحسینی بحرانی، هاشم، (۱۴۱۶ق)، البرهان فی تفسیر القرآن، تحقیق قسم الدراسات الاسلامیه مؤسسه البعثه، تهران، بنیاد بعثت.
- ۴- الخوری الشرتونی البنانی، سعید، (۱۴۰ق)، اقرب الموارد فی فصیح العربیه و الشوارد، منشورات مکتبه المرعشی النجفی.
- ۵- الراغب الاصفهانی، حسین، (۱۴۱۶ق)، مفردات الفاظ القرآن، تحقیق صفوان عدنان داودی، بیروت، دارالقلم.
- ۶- الطبرسی، فضل‌بن‌الحسن، (۱۳۶۵)، مجمع‌البیان فی تفسیر القرآن، تصحیح و تعلیق هاشم الرسولی المحلاتی، چاپ ششم، انتشارات ناصر خسرو.
- ۷- النوری الطبرسی، حسین، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، مؤسسه آل‌البیت (ص) لاحیاء التراث.
- ۸- آنترمن، آلن، (۱۳۸۵)، باورها و آیین‌های یهودی، ترجمه رضا فرزین، قم، مرکز مطالعات و تحقیقات ادیان و مذاهب.
- ۹- حر عاملی، محمدبن‌حسن، وسائل‌الشیعه‌إلی‌تحصیل‌مسائل‌الشریعه، به تصحیح و تحقیق عبدالرحیم الربانی الشیرازی، چاپ ششم، بیروت، داراحیاء التراث العربی.
- ۱۰- حلّی، یوسف‌بن‌علی‌بن‌مطهر، (۱۳۷۷)، تبصرة المتعلمین فی احکام دین، به انضمام فقه فارسی به قلم شیخ ابوالحسن شعرانی، تهران، کتابفروشی الاسلامیه.
- ۱۱- خمینی، روح‌الله، (۱۳۶۸)، تحریرالوسیله، ترجمه سیدمحمدباقر موسوی همدانی، قم،

- دارالعلم، چاپ اول.
- ۱۲- [امام] خمینی، روح‌الله، رساله توضیح المسائل، ناشر بنیاد پژوهش‌های اسلامی، آستان قدس رضوی.
- ۱۳- رازی، فخرالدین ابو عبدالله محمد بن عمر، (۱۴۲۰ق)، مفاتیح الغیب، چاپ سوم، بیروت، دار احیاء التراث العربی.
- ۱۴- زحیلی، وهبه، الفقه الاسلامی و ادلته، دارالفکر.
- ۱۵- سیوطی، جلال‌الدین عبدالرحمن بن ابی بکر، (۱۴۲۱ق)، الدر المنثور فی التفسیر المأثور، بیروت، دارالمکتب العلمیه.
- ۱۶- طباطبایی حکیم، محسن، مستمسک العروة الوثقی، بیروت، لبنان، دار احیاء التراث العربی.
- ۱۷- طباطبایی، محمدحسین، (۱۳۹۲ق)، المیزان فی تفسیر القرآن، الطبعة الثانية، بیروت، لبنان، مؤسسه الاعلمی للمطبوعات.
- ۱۸- فیض، علی رضا؛ (۱۳۷۲) علی مهذب، ترجمه کتاب لمعه دوره فقه امامیه، انتشارات دانشگاه تهران.
- ۱۹- قرشی، علی اکبر، (۱۳۵۲) قاموس قرآن، ۱۳۵۲ش، دارالمکتب الاسلامیه.
- ۲۰- کلینی، ابن حجر محمد بن یعقوب، فروع الکافی، تحقیق محمد جواد الفقیه، فهرسه و تصحیح یوسف البقاعی، بیروت، لبنان، دارالاضواء.
- ۲۱- کهن، ابراهام، (۱۳۸۲)، گنجینه‌ای از تلمود، ترجمه امیرفریدون گرگانی، تهران، اساطیر.
- ۲۲- محمدیان، بهرام و دیگران، (۱۳۸۱)، دائرة المعارف کتاب مقدس، تهران، انتشارات سرخ دار.
- ۲۳- مغنیه، محمد جواد، (۱۴۱۶ق) الفقه علی المذاهب الخمسه، تهران، مؤسسه الصادق.
- ۲۴- موسوی خویی، ابوالقاسم، مناسک الحج، الطبع الادب فی النجف الاشرف.
- ۲۵- هاکس، جیمز، (۱۳۸۳) قاموس کتاب مقدس، چاپ دوم، تهران، نشر اساطیر.
- ۲۶- هنری، هلی، راهنمای کتاب مقدس، ترجمه جسیکا باباخانیان و دیگران.

منابع انگلیسی

- 1- Elidate, Mircea, (1995) *The Encyclopedia of Religion*, Macmillan publishing company, Vol 12, New York.
- 2- Roth, Cecil, (1996) *Encyclopedia Judaica*, Jerusalem Keter publishing House Jerusalem Ltd, Vol 14.

مقالات

- ۱- همامی، عباس، (۱۳۸۴) «مقایسه داستان پسران آدم (ع) در سفر پیدایش با قرآن»، پژوهش دینی، شماره ۱۰.